

Олексій ТОЛОЧКО

**УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД “ХРОНІК...” МАЦЕЯ
СТРИЙКОВСЬКОГО З КОЛЕКЦІЇ О. ЛАЗАРЕВСЬКОГО
ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ XVII СТОЛІТТЯ
(УКРАЇНСЬКИЙ ХРОНОГРАФ І “СИНОПСИС”)**

Широке користування “Хронікою польською, литовською, жмудською і всієї Русі” Мацея Стрийковського в українському історичному письменстві XVII ст.— безсумнівний, давно встановлений факт. Однак перед дослідником, що поставив собі за мету простежити текстуальні й фактологічні запозичення з хроніки жмудського каноніка в українській літературі XVII ст., рано чи пізно постає питання: яким саме текстом “Хроніки...” користувалися в Україні? Іншими словами, у якому вигляді твір М. Стрийковського був доступний українським інтелектуалам часів “національного відродження” XVII ст.— як оригінальне видання 1582 р. чи в рукописних перекладах? Питання це не позбавлене сенсу, оскільки його з’ясування може пролити світло не лише на, скажімо, мовну ситуацію в Києві першої половини—середини XVII ст., а й на текстуальні “взаємини” київських пам’яток історіографії XVII ст.

Загальна історіографічна практика, що склалася ще в XIX ст., звичайно не порушує цього питання і, з’ясовуючи джерела того чи того українського літопису або компіляції, обмежується вказівкою на відповідне місце “Хроніки...” М. Стрийковського у варшавському виданні 1846 р. Певна річ, друкований польський текст “Хроніки...” був відомий у Києві вже принаймні на початку XVII ст. Так, імовірно, за оригіналом цитує М. Стрийковського Захарія Копистенський у “Палінодії”, логічно також припустити те саме і для київських друків польською мовою (наприклад, “Paterikon-y” Сильвестра Косова чи “Teratourgimi” Афанасія Кальnofського), хоча це питання не з’ясоване. У той же час стосовно українських (точніше — руських) пам’яток, тим більше стосовно творів “нижчого” інтелектуального рівня, якими здебільшого є українські історичні компіляції, згадане питання, наскільки знаємо, не ставилося взагалі.

Брак дослідницького зацікавлення проблемою використання “Хроніки...” М. Стрийковського в українському письменстві пояснюється, зокрема, тим фактом, що єдиний примірник повного перекладу твору, відомий історикам XIX ст., тривалий час уважався втраченим¹. Недавно його,

¹ Перші відомості про цей переклад подали свого часу П. Лебединцев, який називав його “друкованим примірником”, та В. Антонович, котрий у передмові до публікації “Київського літописця” докладно описав рукопис (див.: Сборник летописей, относящихся к истории Юго-

можна сказати, заново ввели в науковий обіг В. Ульяновський та Н. Яковенко². Текст перекладу "Хроніки..." в цьому рукопису дає матеріал, достатній для текстологічних спостережень і висновків, які мають певну вагу для дослідження українського літописання XVII ст.

Названий переклад разом із відомим "Київським літописцем" уміщено в збірнику XVII ст., який зберігається нині в Інституті рукопису ЦНБ НАН України (ф. 1.57487 (Лазаревський, 48)). Збірник (а точніше — конволют) являє собою рукопис *in folio*, 675 арк. Переклад "Хроніки..." М. Стрийковського (далі — Лаз. 48) займає арк. 1—660, писаний кількома скорописними почерками початку XVII ст. Як можна зрозуміти із запису на звороті титула, у 1643 р. рукопис був уже в такому стані, що потребував заміни "зіпсованого" титульного аркуша, що й зробив якийсь Фірс Васильович, знявши при тому повну копію для київського міщанина Андрія Іовича³. В. Ульяновський та Н. Яковенко датують рукопис 1596—1640 рр.⁴ Однак, здається, можна звузити це надто широке датування, оскільки фактично паперові знаки не виходять за межі 1608—1622 рр.⁵ Отже, переклад (а є підстави вважати, що рукопис Лаз. 48 — оригінал перекладу) зроблено щонайпізніше на початку 20-х, але, найімовірніше, протягом 1610-х рр., можливо, близче до їх кінця. У будь-якому разі, даний переклад — найраніший із нині відомих східнослов'янських перекладів "Хроніки..." М. Стрийковського.

Як зазначають В. Ульяновський та Н. Яковенко⁶, згаданий переклад готовувало — і в цьому легко переконатися — кілька осіб різної кваліфікації й смаків, кожний перекладач опрацьовував оригінал у власній манері (правда, жодний переклад не відзначається літературною довершеністю). Позначилися на перекладі "руські" симпатії його редактора

Западной Руси.— К., 1888). Втраченім уважали рукопис О. Рогов (див.: Рогов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения: (Стрийковский и его Хроника).— М., 1966) та Ю. Мицьк (Мыцык Ю. А. Украинские летописи XVII века.— Днепропетровск, 1978). Тим часом рукопис із колекції О. Лазаревського був переданий до збірки університету св. Володимира, він зазначений — правда, під хибним номером 52 — у відомому опису університетських рукописів В. Маслова. Згодом рукопис потрапив до рукописного відділу ЦНБ, де числився у складі першого фонду.

² Див.: Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Київський літопис першої чверті XVII ст. // УІЖ.— 1989.— № 2.— С. 107—109; Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Український переклад хроніки Стрийковського кінця XVI — початку XVII століття // Рукописна та книжкова спадщина України.— К., 1993.— Вип. 1.— С. 5—12. Користуючись нагодою, висловлюємо подяку авторам, які люб'язно ознайомили нас з останньою статтею ще в рукопису.

³ Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Український переклад...— С. 7.

⁴ Там само.— С. 3—4; такого ж датування автори дотримувалися й у передмові до публікації Київського літопису (Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Київський літопис...— С. 109). В останній публікації (Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Український переклад...— С. 8) вони наполягають на тому, що "Хроніку..." та Київський літопис об'єднано 1618 р. (отже, переклад зроблено раніше), але їхні докази навряд чи переконливі.

⁵ Так, паперові знаки фабрики Фрайбурга-на-Брайгені (герб із левом та літерами "B", "I", "L") тотожні № 400 (1614 р.) (The Nostiz Papers. Notes on Watermarks found in the german imperial archives of the 17th and 18 th cent.— Hilvesum, 1956.— Р. 74—75), № 467, 468 (обидва — 1612—1622 рр.) (Каманін І. Вітвицька О. Водяні знаки на папері українських документів XVI i XVII ст. (1566—1656).— К., 1923; герб із сокирою тотожний з № 561 (1608—1612) та № 563, 564 (обидва — 1610—1612 рр.) у І. Каманіна та О. Вітвицької).

⁶ Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Український переклад...— С. 9.

або замовника: повністю випущено, наприклад, досить великий фрагмент тексту оригіналу “Хроніки...” — 1—3 розділи книги третьої, тобто “літовські” сюжети, які, можливо, мало цікавили київського читача. З другого боку, сюжети давньоруські привертали більшу увагу, читалися часто й прискіпливо, їх звіряли з літописом і, можливо, хронографом. Так, на арк. 90 зв. проти згадки митрополита Петра на полі двома почерками додано: “Который был рок[у] #АТЗ; а усп[е] #СВД”. На тому ж аркуші проти імені митрополита Олексія — також двома почерками: “Который был року #АТЗД по Хе: #АВЛН преставис[я]”, а проти імені Василія Дмитровича: “Рок[у] #АТОИ”. На арк. 91 на полі тими ж почерками зазначено: “Выбил[ся] цр Московски[й] з голду татарского; был[о] то рок[у] #АУОЗ”. Власники цих же почерків намагалися датувати й деякі інші повідомлення М. Стрийковського: похід Олега на Візантію (арк. 107), поразку Ігоря від греків (арк. 108). Ті ж читачі — очевидно, за хронографом — коментували і датували повідомлення М. Стрийковського про імператора Юстиніана (арк. 93 зв.), Аркадія і Гонорія (арк. 94 зв.), Анастасія (арк. 96, 96 зв.), Никифора (арк. 97) тощо. Переклад використовувався і як матеріал для якихось компіляцій, про що свідчать численні помітки “зри” та “зри прилежно” з відповідними позначками в тексті.

Однак даний рукопис цікавий для нас не лише тим, що був інтенсивно використовуваний після того, як його укладено. Цілком очевидно, що вже під час роботи над перекладом оригінал істотно редагували, бо принаймні один з перекладачів користувався якимсь руським літописом, матеріалами котрого доповнював текст М. Стрийковського. Про наявність такого літопису свідчать маргінальні гlosi, зроблені тим же почерком, що й відповідна частина тексту. Так, проти згадки про Мосоха, прародителя “Москви”, значиться: “Лѣтопис” (арк. 91 зв.); при повідомленні про кількість кораблів Аскольда і Дири в поході на Константинополь: “У руской двѣстѣ к[о]раблеи” (арк. 106); проти імені деревлянського князя, що підняв повстання проти Києва, якого у М. Стрийковського названо “Малдіт або Низкинія”: “В руской Мал” (арк. 108); проти імен Святославових воєвод, які у “Хроніці...” знову ж таки неправильно названі “Асам і Целт”, — виправлення: “В руской [А]смуд и Свенделд” (арк. 108 зв.); при опису походу княгині Ольги на деревлян читаемо: “[...]тое в рус[к]ой кройнице старой досконалеи” (арк. 108 зв.); при опису поїздки княгині Ольги в Константинополь до імператора, ім'я якого перекладач вслід за М. Стрийковським передав як “Іван Земийский”, — виправлення: “А в [и]ншой руской Иван Меский” (арк. 110); проти імені половецького хана, що вбив Святослава: “У руской Куряй” (арк. 113).

Ці гlosi наводять на думку, що в перекладача був якийсь літопис Новгородсько-Софійської групи, оскільки саме там ім'я Свенельда передано як “Свентельд”, а прізвисько Йоана Цимісхія — як “Цемський”⁷. Як побачимо далі, цей попередній висновок підтверджується й аналізом тих фрагментів літопису, які перекладач увів до тексту М. Стрийковського. Причому в усіх випадках згадані вставки аналогічні саме Софійському

⁷ Літописи Іпатіївської групи, як відомо, ім'я імператора дають правильно — Костянтин (ПСРЛ.— СПб., 1843.— Т. 2.— Стб. 49); з Лаврентіївсько-Троїцької групи лише Лаврентіївський список подає “Цемський” (ПСРЛ.— СПб., 1846.— Т. 1.— Стб. 60), натомість усі літописи, залежні від Софійського першого, — “Цемський”, “Чемъский” (див.: ПСРЛ.— М., 1925.— Т. 5, вып. 1.— С. 34).

першому літопису (далі — С1). За цим же літописом перекладач (і він же редактор принаймні давньоруської частини "Хроніки...", про що йтиметься далі) ввів до тексту М. Стрийковського хронологічну сітку.

Так, в опису вбивства Аскольда і Дира після слів "казал позабиват их"⁸ знаходимо першу вставку (вставний характер якої зазначено, між іншим, дужками) із С1:

"и казал их нести на гору и
погребоша, еж и нынъ называется
урочище Игорское, идѣже есть двор
Олминъ. На той могиле Олма
постави црквь стого Николу.
А Дирова могила за стояю Ириною".
(Лаз. 48, арк. 106 зв.)

"и убиша Аскольда и Дири
и несеша ихъ на гору и
погребоша ихъ, еже ся нынъ
нарицаєтъ Игорское, идѣже
есть двор Олминъ: на той
могилѣ постави Олма
церковь святого Николу;
а Дирева могила за святою
Ириною".

(ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 13)

Проти повідомлення М. Стрийковського про шлюб Ігоря та Ольги за С1 проставлено дату тим же почерком: "В лѣтъ 575", а проти дати "В лѣтъ 575", взятої з того ж таки С1, після слів "опекун его" читаємо:

"Мѣл Игор воеводу именем
Свенделда, и примучий углицы,
и возложи на них Игор дан и дал
их в моц Свенделду. Не поддался
был Игору один град именем
Пересѣчен. И стоял Игор около
его три лѣта и взял его.

Сѣдѣли угличи по Днепру вниз
потом пришли вои Днѣстръ и сѣли
там. Дал Игор дан дреявлянскую
Свенделду. Бирал на них з думу
по чорнои куници".

"Въ лѣто 6422 иде Игорь
на Древляны и побѣди я,
възложи на ня дань болшии
Олговы. И бѣ у него
воевода, именем Свентелд,
и премучи Угличи и
възложи на нихъ Игоръ
дань и вѣдѣсть Свентелду.
И не вѣдѣяшется единъ
градъ, именемъ Пересеченъ
и сѣде около его 5 лѣта¹⁰ и
едва взя и. И бѣху сѣдѧщи
Угличи по Днепру внизъ и
по семъ придоша межи
вои Днѣстръ и сѣдоша тамо
Дасть же и дань
деревъскую Свентелду.
И маши же по чернѣ кунѣ от
дѣма".

(С. 24)

Починаючи з арк. 111, дати за С1 розставлено не тільки на полях рукопису, а й у самого тексті¹¹.

⁸ Пор.: Stryjkowski M. Kronika Polska, Litewska, Źmodska i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego.— Warszawa, 1846.— S. 116.

⁹ Пор.: ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 18.

¹⁰ Можливо, даному разі близжчим є текст Воскресенського літопису, в якому мовиться, що Пересічен облягали три роки (див.: ПСРЛ.— СПб., 1856.— Т. 7.— С. 227).

¹¹ Важливо підкреслити, що дати в Лаз. 48 (у тому тексті, який аналізується тут) розставлено — і на полях, і в тексті — не тільки за одним літописом, а й однією рукою. До

Дальша вставка стосується смерті і поховання княгині Ольги:
 “Плакас по ней синъ ея Стослав и внуци ея и
 и вси людия. И несоша
 ю и погребоша на мѣсте, идѣже бѣ
 заповедала. И не повелѣ творити
 над собою тризыны, бо в тайне мѣла
 презвитера, который погрѣб ей”.
 (Арк. 112—112 зв.)

“И плакася по неи сынъ ея
 и внуци и людие вси
 плакахуся вели. Несоша и
 ю погребоша на мѣстѣ,
 идѣже бѣ заповѣдала Олга,
 не творити трзыны надъ
 собою: бѣ бо презвитера
 муще въ тайнѣ. Сеи
 похорони блаженнную Олгу”.
 (С. 39)

На арк. 113 інформацію про смерть Святослава доповнено відомостями, яких немає в тексті М. Стрийковського¹², але які точно відтворюють текст С1:

“Было то межи порогами недалеко
 от Бѣло Бережя в лѣтѣ ~~СУП~~. Было
 всѣх лѣт княжения Стославя І и
 О-мъ лѣт.

В лѣто ~~СУПА~~. Почал инежит
 (sic!) в Києве Ерополкъ и был в
 нег воевода именем Блудъ”.
 (Арк. 113)

“И прииде Святославъ къ
 порогомъ... И ста зимовати
 въ Бѣлобережи.

Въ лѣто 6480 поидѣ
 Святославъ въ порогы,
 зимовавъ въ Бѣлобережии.
 И нападе на нь князь
 Печенежскы Куря, и
 убиша Святослава и взяша
 главу его. Въ лобѣ его
 сдѣлаша чашу... И бысть
 всѣхъ лѣтъ княжения
 Святославя 28.

Въ лѣто 6481 нача
 княжити Ярополкъ въ Києвѣ
 и воевода бѣ у него Блудъ”.
 (С. 42)

Розширено (у порівнянні з М. Стрийковським) передає автор перекладу і причини війни між Ярополком Святославичем і його братом Олегом, використовуючи для цього літописний текст і дату¹³ “В лѣто ~~СУПЕ~~”: “За тое, иж в лѣто ~~СУПГ~~ рок Олгу ловы дѣюще за Вышшегородом, и погнас за зверем в лѣс, и набег члѣка и рек: кто се ест? И рек ему: Свенделдович именем Лют. И уби его Олег и за тое межи ими быст злост”.
 (Арк. 113 зв.)

“Въ лѣто 6483 ловы дѣюще Свентолдовичю именем
 Лють, исшедшъ бо есть
 Киева и гнася по звѣри в
 лѣсъ. И узрѣ Олегъ и рече:
 “Кто се есть?” И рѣша ему:
 “Свенделовичъ”. И заехаε,
 уби и: бѣ бо ловы дѣя

того ж маргіналії, зроблені цією рукою (нею переписано й сам текст), наявні й після зміни почерку, що може свідчити, отже, про певне редактування однією особою текстів інших перекладачів. Так, у відповідності з С1 датовано похід Святослава на Болгарію (“В лѣто ~~СУОЕ~~”, арк. 111; ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 37); облогу Києва печенігами (“В лѣто ~~СОУЗ~~” з помилкою — З замість Щ).

¹² Пор.: Stryjkowski M. Kronika...— S. 123.

¹³ Пор.: ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 43.

Олегъ. И на то бысть
мезги има ненавистъ
Ярополку на Олга".
(С. 43)

Слова Ярополка, звернені до Свенельда після смерті Олега, здається, теж передані близьче до С1, ніж до "Хроніки..." М. Стрийковського, пор.: "Ото ж того еси хотѣль.
Потом поховано у Вовручом, и
до днес могила его".
(Арк. 113 зв.)

"Яжъ сего ты еси хотѣль"
И погребоша убо Олга на
мѣстѣ у города Вручева, и
есть его могыла и до
сего дни у Вручего"¹⁴.
(С. 43)

Знаходимо у перекладі звернені до Ярополка під час облоги Родня слова Варяжка, яких немає у М. Стрийковського. Після слів "другий пан радний Варяжко отражал" читаємо:

"Мовечи: бежи, кнѧже, у печенеги
и приведи вой. И не послуша
Варяжска, послухал Блуда".
(Арк. 115)

"Не ходи, кнѧже, убивают
тѧ. Побѣди в Печенѣгы
и приведеши вои". И не
послуша его".
(С. 45)

У тому ж епізоді знаходимо вставку про шлюб Володимира з дружиною покійного брата:

"И еще была не родила, осталас
Володимеру, и в том час родила
сна Святополка. От греховнаго
корени и плод золь. Пре то и
бѣ его не любил, иж от двух
отцов, от Ярополка и от
Володимера".
(Арк. 115)

"Володимеръ же залеже
братню жену, Грекиню, и бѣ
не праздна. Отъ нея же
родися Святополкъ. Отъ
греховнаго корени золь
плодъ бываетъ, понеже
была бѣ мати его черницею,
а Володимеръ 2-е заляже
ю, но не по браку.
Прелюбодѣичъ убо бѣ.
Тѣмъ же и отецъ его не
любяше: бѣ бо отъ двою
отцю: отъ Ярополка и отъ
Володимера".
(С. 45)

Усі ці події описано під заголовком "Начало княженя великог кнѧзя Владимира Киевскаго и всея Руси в лѣтѣ 6488" (арк. 114), перенесеним також із С1, пор.: "Въ лѣто 6488. Начало княжения великого князя Владимира Киевскаго" (ПСРЛ.— Т. 5, в. 1.— С. 43).

Текст М. Стрийковського про кумирів, яких поставив Володимир, автор перекладу супроводжує локалізацією ідола Перуна, котра, однак, лише частково відповідає літописному тексту:

¹⁴ Пор.: у Стрийковського: "Swadociel otoś tego pożądał. Potym go pochowano w Owrucej" (Stryjkowski M. Kronika...— S. 124).

“Поставил на холме виѣ града
теремнаг над Буручовом потоком,
идѣже паки по крещени и црков
постави Трех сїтителей”.
(Арк. 115 зв.)

Із С1 взято також фразу про те, що Володимир свою дружину Рогніду “Посадил тую на Лыбеди, идѣже ест ннѣ селце Предславимо” (sic!), (арк. 116); пор.: “Рогнѣдь, юже посади на Любеди, идѣже есть нынѣ селие Предславино” (ПСРЛ.— Т. 5, вип. 1.— С. 46).

Як відомо, у “Хронїц...” М. Стрийковського в частині про Володимирове княжиння хронологію дещо порушенено: епізоди “білгородського києля” та заснування Переяслава передують хрещенню князя (тоді як у літопису вони згадуються відповідно під 6505/997 та 6501/993 рр.) і при тому подані в зворотному порядку — Білгород перед Переяславом¹⁵. Помітивши, очевидно, цю невідповідність до тексту літопису, перекладач, не міняючи структури тексту “Хронїки...”, розставив правильні дати і вставив у текст оповідання про Переяслав повідомлення про похід Володимира на хорватів, яким, власне, починається ця стаття літопису:

“В лѣто ФА-го. Пошол Володимер
на хорваты, и пришол с войны той.
Б тотъ час печенеги з великим
войском [...].
(Арк. 116 зв.)

“И поставил кумиры на
холму виѣ града теремнаго:
Перуна древяна[...].
(С. 45)

“Въ лѣто 6501 идет
Володимеръ на Хорваты.
Пришедшъ же ему съ
воины Хорватъскыя, и се
Печенѣзи пришдоша [...].
(С. 73)

З того ж джерела поширює перекладач й опис двобою руського ко-
жум’яки з печенігом у переказі про заснування Переяслава:

“Ест у мене сын менший дома, а с
четырми вышол. Нихто его николи
не зборол от детинства его и никто
его не ударил николи. Тылко один
раз сварилом на него, а он кожу
мял, и с серда росзорвалъ надвое
руками кожу. Кнѣзъ же слышавше
сие, рад быст и послал по нег. И
привели его. Кнѣзъ поведа ему все.
И реч: не вѣдаю, могу ли се
соторити, искусите мя. Не маєте
ли тут вола великог и силног? И
нальзли ему вола велми силнаго,
и повелѣ раздражнити вола и
возложити на нег желѣзо горящее.
И пустили вола, и побѣгъ вол
мимо его. Он похватил вола рукою
за бок и вырвалъ кожу с мясом,
елико занял рукою. Реч ему
Володимер: можеши боротис с
печенѣгомъ, [...].
(Арк. 117)

“Княже! Есть у мене единъ
сынъ менший дома, и съ
4-ми есть вышелъ, а онъ
дома. Отъ дѣтства бо его
нѣсть кто имъ удариваль.
Единою бо ми ся сваряющу
на нъ, и оному мнущу кожу
руками”... Князъ же, се
слушавъ, радъ бысть,
посла по нъ. И приведоша
и къ князю. И князъ
поведа ему все. Онъ же
рече: “Могу ли, и самъ не
вѣдаю. Да искусите мя.
Нѣту ли вола велика и
сильна?” И нальзоща волъ
великъ и силенъ, и повелѣ
раздражнити вола, и
вѣзложи на нъ желѣзо
горяща и пустивша вола.
И побѣжже волъ мимо его, и
похвати вола рукою за бокъ

¹⁵ Див.: Stryjkowski M. Kronika...— S. 127—128.

вырва кожу съ мясомъ,
елико рука зая. И рече ему
Владимиръ: "Можсии ся
съ нимъ бороти".
(С. 73—74)

Найбільша за обсягом вставка в тексті Лав. 48 стосується Володимирового вибору вір й займає сім повних аркушів. Поч.: "В лѣто 6494. О Срацѣнскѣй вѣре. Придоша болгаре веры Божиими, глаще: яко ты князь мудръ еси и смыслен, но не вѣси закона"; кін.: "И так Богу возлюбившу новые люди и рек: Маю снити к ним сам и явитися члком плотию и пострадати за Адама преступлени. И почали прорицати ово алоще (sic!) ни Бжї Двдъ реч: Гдѣ, гви моему, седи одесную мене, дондеже положу враги твоя под ножие ногама твоя" (арк. 118 зв.—125 зв.)¹⁶.

Нарешті, останнє запозичення із С1 літопису стосується опису повалення кумирів:

"Перуна, преднейшог Бгâ, казал и к конскому фосту привязати и волочи его по Буручовому потоку у Днѣпъръ и пристави 12 мужей бити жезлием. Сие же не яко древу чующу, но на поругание бѣсу, иже прелщал члки. Влекущи его ко Днепру, невѣрные людие плакахуся по нем: не приняли еще стого крещения. И привлекли егъ ко Днепру, и вринули его в Днѣпъръ. И рассказал Володимер, если гдѣ приплывет к берегу, жебы его не пропускали, поки аж проплывет пороги, тогда покинте его. И як отпутиша, и проплы сквозе пороги, изверже его вѣтръ на берегъ, и быст гора велика и прослы Перун гора и до днес".

(Арк. 128—128 зв.)

"Перуна же повелѣ коневи привязати къ хвосту и влечи с горы по Боричеву на Ручай (у списку Царського — "Ручею"). — Авт.) и 12 мужеи приставита бити жезлиемъ. Се же не яко древу чующу, но на поругание бѣсу, иже прелщаши симъ образомъ человѣкы, да вѣzmездие приметь отъ человѣкъ.

Влекомому же ему по ручаю къ Днѣпру, плакахуся его невѣрни людие: еще бо не беаху прияли, святого крещения. И привлекиши, и вринуша и в Днѣпъръ, и пристави Володимеръ, рекъ: "Аще гдѣ принесеть вода, вы отрѣвайте отъ берега, дондеже пороги проидеть, ти тогда оставите его". Они же повелѣнное створиша. И яко пустиша, и проиде пороги сквозѣ, изверже и вѣтръ на рѣнь, и оттолѣ прослу Перуня рѣнь, яко же и до сего дни словеть".
(С. 69)

¹⁶ Пор.: ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 49—58.

Крім наведених прикладів буквального запозичення літописних текстів, у Лаз. 48 помітне намагання узгодити текст М. Стрийковського з тим літописним джерелом, яке було в розпорядженні перекладача. Так, М. Стрийковський, передаючи текст свого джерела (у якому, очевидно, теж треба бачити якийсь з літописів Софійської групи¹⁷), через неправильне розуміння тексту вважає першим руським митрополитом “Фація”. Перекладач Лаз. 48 в цьому місці намагається звернутись до першоджерела, правда, також не дуже вдало:

“I wziął od patriarchy z Konstantinopola, Facia metropolita najperwszego do Kijowa, Leoncia do Nowogrodka arcibiskupa, a Joachima Korssunianina w Welkim Nowogrodzie arcibiskupem przełożył”.
(S. 132)

“И взял от патриарха Константина Польского Фотия митрополита первого до Киева именем Леонтия, до Нова города архиеписпа именем Иоакима Корсунянина у Великом Новгороде архиепископом поставил”.
(Арк. 129)

“Въ лѣто 6499 крестися Владимиръ и взя у Фотія патриарха Царьградскаго первого митрополита Киеву Леона, а Новугороду архиепископа Акыма Корсунянина”.
(С. 72)

Як уже зазначалося, вставки в текст М. Стрийковського, зроблені за “Повістю минулих літ” в редакції С1, припадають на невеликий фрагмент тексту рукопису — власне на той, що переписаний одним почерком і закінчується на арк. 136 зв. Як і спостереження В. Ульяновського та Н. Яковенко над варіаціями манери перекладу від почерку до почерку¹⁸, це може свідчити про те, що маємо справу з оригіналом перекладу, який зробили кілька авторів і згодом оправили в один том.

Однак робота перекладача, якому належать вставки, не закінчилася на арк. 136 зв. Помітна його рука й далі в тексті. Так, на арк. 137 зв. рукою цього перекладача переписано три перші рядки, на арк. 157 — дев'ять рядків, що починають сторінку. Нарешті, він переписав текст з арк. 189 до арк. 429. Отже, власник цього почерку взяв на себе працю редактора, який зводить тексти різних перекладачів в одне ціле, заповнюючи інколи прогалини, що виникали на стику робіт кількох перекладачів.

Не дивно, у такому разі, що й після зміни почерку на арк. 136 зв., на якому уриваються запозичення із С1, текст перекладу й далі звіряли за цим джерелом. Так, на полях за С1 проставлено дати смерті Ярослава (6562 р.) та його звільнення з ув'язнення синами дядька Судислава (6567 р.) (арк. 158), вигнання Ізяслава Ярославича (помилково — 6582 р.) (арк. 158 зв.). Найцікавіші випадки такої звірки трапляються в комента-рях на полях рукопису, писаних відмінним від основного тексту почерком, але, здається, тим самим, якому належать вставки. Так, проти звістки

¹⁷ Рогов А. И. Русско-польские культурные связи... — С. 100.

¹⁸ Ульяновський В. I., Яковенко Н. М. Український переклад... — С. 9.

про смерть Ярослава читаємо: "Жил Ярослав въѣхъ лѣтъ живота своего О и S, а розгневался на меншего брата своего Судислава и всадилъ его въ Пскове, бо оклеветан бысть къ нему, въ лѣто 158" (арк. 158)¹⁹. Тут маємо комбінацію двох статей С1 (6562 та 6567 рр.), причому дата ув'язнення Судислава вичислена з літописного повідомлення про 24 роки перебування в порубі. І друга маргіналія до тих же подій: "который седѣлъ КД лѣта и припровадили его до Киевъ" (арк. 158).

За тим же літописом писано кіновар'ю коментар проти повідомлення про початок княжиння Володимира Мономаха в Києві: "Того ж рок (на попередньому арк. 170 зв. — "[Въ лѣто 158] — О. Т.) выбран сего князя. Той кнзь оустроилъ мост през Днѣпъръ у Вышегорода" (арк. 171)²⁰.

Очевидно, за тим-таки текстом редактор систематично виправляв в тексті перекладу "Хроніки..." М. Стрийковського, помилки в написанні географічних назв та власних імен: "Трубешомъ" замість "Трубессо" (арк. 145); "Путша, Телец, Яловитъ" замість "Тоща, Толец, Яловицъ" (арк. 14 зв.); "Тмуторокани" (арк. 151); "Изяславъ" замість "Ярославъ" (арк. 155); "Стугна" замість "Стутнѧ" (арк. 164); "Ростеславъ" замість "Росцеславъ" (арк. 164) тощо²¹.

У всіх випадках запозичень тексту С1 читання Лаз. 48 близічні до Толстовського та Синодального списків, тобто до молодшої редакції С1. Це в свою чергу розширяє наші уявлення про кількість літописних текстів у Києві початку XVII ст. Досі вважалося, що першим літописом, який став відомий київським колам у 20-ті рр. XVII ст., був Хлебниковський список Іпатіївського літопису²². Спостереження над текстом Лаз. 48 дає можливість документально засвідчити використання (а отже, й наявність) наприкінці 10 — на початку 20-х рр. XVII ст. — можливо, навіть раніше за Хлебниковський — ще одного літопису — С1.

Ми докладно спинилися на з'ясуванні літописних включень у переклад М. Стрийковського, власне кажучи, не заради них самих (хоч з'ясувати це і цікаво, і корисно). Наявність чужорідних вкраплень дає змогу досить точно простежити подальшу літературну долю згаданого перекладу і його використання у літературних та історіографічних пам'ятках XVII ст.

В. Ульяновський та Н. Яковенко твердять, що рукопис Лаз. 48 є "першим і єдиним відомим на сьогодні українським перекладом Хроніки Стрийковського". Водночас ці ж автори пишуть, що "є ще один частковий переклад Хроніки Стрийковського українського походження"²³. Йдеться про рукопис РДАДА (ф. 181, оп. 1, № 365/815). Рукопис має власницький запис Петра Mogili: "Петр Mogila, archiepiscop, mитрополит Kievskij рукою власною"²⁴. Арк. 1—27 зв. зайняті виписками з "Хроніки..."

¹⁹ Пор.: ПСРЛ.— Т. 5, вып. 1.— С. 131, 132 (під 6562 та 6567 рр.).

²⁰ Пор.: Там само.— С. 158 (під 6622 р.).

²¹ Там само.

²² Див.: Пріцак О. Іпатський літопис і його роль в реставрації української історичної пам'яті // Чому катедри українознавства в Гарварді? — Кембрідж; Нью-Йорк, 1973.— С. 42—53.

²³ Ульяновський В. І., Яковенко Н. М. Український переклад...— С. 10.

²⁴ Відомості про рукопис подає М. Тихомиров (Тихомиров М. Н. Краткие заметки о летописных произведениях в рукописных собраниях Москвы.— М., 1962.— С. 77—79), що датує його кінцем XVI — початком XVII ст. Частина з виписками з "Хроніки..." М. Стрийковського,

М. Стрийковського під заголовком “Выпись из кройники Литовской книг первых”. Як легко переконатися, рукопис РДАДА містить не інший переклад, а скорочення того самого перекладу, що представлений рукописом Лаз. 48. Пор.*:

“Там теж зараз назначил тром сыном уряды три и повиноватцтва, абы з них каждый в стан и в заволыню свем заграниценым трвалъ и жиль, кгды рѣкъ до них: Ты, Симе, молися, офѣри отправуй и писмом ся святым забавляй, яко священник. Ты, Хаме, ори ролю и инишым господарством и ремеслом пристойне потребы отправуй, яко хлопъ. Ты, Афеть, ряди и борони тыхъ двох, яко крол и шляхтич, а границ ихъ розширай, бо Афеть выкладается розширение”.

(РГАДА, № 365/815, л. 9)

“Там тепер заразом назначил тром сыном уряды три и повиноватства, абы з них каждый в стане и в заволанью своим заграницоный тривал и жил. Коли мовил до них: Ты, Сим, молись, офѣры отправуй и писмом светым забавляй, якъ пор[?] Ты, Хаме, ори ролю и инишым господарством и ремеслом пристойне потребы отправуй, якъ мужикъ. Ты тежъ, Яфете, ряди и борони тыхъ дву, якъ корол и шляхтич, а граници их розширай, бо Афеть выкладается розширение”.

(Лаз. 48, арк. 21 зв.)

“Были теж иншии потопы, которые заливали певные части земли, але не увес свѣть заразом, яко за Ноя патриарха. Бо Ксенофант другий потоп так описует и тым порядком личит[...].”

(Л. 10)

“Были тежъ иные потопы, которые заливали певные части земли, але не увес свѣть заразом, якъ за Ноя патриархи. Бо Ксенофонть de Aequinocis другие потопы такъ описует и тым порядком личить[...].”

(Арк. 22)

“Енай [син] Хама, осѣль тую краину в Египтѣ, которую Киринейскою зовемо. И там Кирину мѣсто заложил, отколя цигани народ свой хотят выводити, а тая краина в Египетском панстве ест наобфитшая”.

(Л. 16)

“Ненаним, албо Ананим.., том осѣль тую краину в Египте, которую Киринейскою зовемо, и там Цирену мѣсто заложил, отколя цыгане народ свой хотут выводити, а тая краина въ Египетском панстве ест наобфитша”.

(Арк. 26 зв.)

писана почерком, відмінним від решти рукопису (арк. 1—27 зв., паперовий знак близький до № 847—849 в І. Каманіна та О. Вітвицької (1614—1615 рр.), становила колись самостійний кодекс. Важливо, що виписки зроблено, ймовірно, наприкінці 10-х рр. XVI ст., що підтверджує наше датування рукопису Лаз. 48.

* Користуємося виписками зі згаданого рукопису, які підготувала О. Дзюба, за що складаємо їй щиру подяку.

Хронологічно першим випадком використання same такого типу перекладу, який маемо в Лаз. 48, здається, є поема Яна Домбровського "Дніпрові камені", видана близько 1618 р. з нагоди сходження на кафедру київського католицького єпископа Богуслава Радошовського²⁵. Звичайно, вловити у віршованому тексті, та ще й латинському, відголоси українського перекладу було б практично неможливо, якби не його вже згадані особливості. Як можна судити зі змісту поеми, а ще більше з тих маргінальних приміток, які до неї подає автор, вона повністю ґрунтуються на фактажі, запозиченому з "Хроніки..." М. Стрийковського, але всі відхилення в поемі від оригінального тексту "Хроніки..." збігаються з тими літописними вставками, які містилися в Лаз. 48. Так, Я. Домбровський знає, що Святослав віддав деревлянську данину Свенельдові²⁶, що Святослава було вбито біля порогів²⁷. Поема Я. Домбровського, отже, є першим точно датованим випадком користування українським перекладом, тотожним до Лаз. 48, і, таким чином, встановлює *terminus ante quem* (1618 р.) цієї пам'ятки.

Безперечно, переклад М. Стрийковського, представлений Лаз. 48, лежить в основі Українського хронографа старшої редакції, власне, його "руської" частини. Характерною особливістю Українського хронографа старшої редакції²⁸, як відомо, є долучення до хронографічної частини обширних руської, литовської та польської хронік. Серед джерел останніх була також "Хроніка..." М. Стрийковського, на що вказувалося неодноразово²⁹. При тому дослідники, очевидно, мали на увазі, що відомості, подані в згаданій частині хронографа, почертнуто безпосередньо з оригіналу, що, як спробуємо показати, не так.

Український хронограф сьогодні прийнято ділити на дві редакції. Старша з них представлена трьома списками: Бестужевським (РПБ, F.

²⁵ Camoenaes Borysthenides seu felicis ad episcopalem sedem Chioviensem ingressus, illustrissimi et revendissimi domini D. Boguslai Radoszowski Boxa, a Siemikowsce, dei et apostolicae sedia gratia, episcopi Chioviensis, abbatis s. Crucis, Calvi montis etc. gratulatio.— Basilii in Hexam, [1618]. Користуємося примірником ЦДІА України у Києві, ф. 739, оп. 1, спр. 25, що входить до складу конволюту, який належав св. Дмитрові Ростовському (запис на звороті верхньої кришки: "Іеромонахъ Дмитрии Савичъ"). Український переклад опубліковано: Українська поезія XVII ст.— К., 1988.— С. 95—119.

²⁶ Самоена...— Ненум. арк. 10 (в оригіналі нумеровано тільки зашити). Навіть твердження Я. Домбровського, що Аскольда і Дира за намовою Олега вбив князь Ігор, можна трактувати як неправильне розуміння тексту М. Стрийковського, тексту, ускладненого літописною вставкою (конструкція фрази допускає таке трактування, до того ж урочище, де поховано Аскольда, у Лаз. 48 названо "Ігорським", що могло навіковати думку про Ігоря як про вбивцю).

²⁷ I b i d.— Ненум. арк. 12.

²⁸ У літературі усталилася назва цієї пам'ятки, як Український хронограф другої редакції, на відміну від так званого Західно-Руського хронографа, який дослідники, вслід за С. Розановим, уважали першою редакцією власне Українського хронографа. Однак, згідно з дослідженнями останніх років, Західно-Руський хронограф створено в 30-ті рр. XVI ст. в Росії (див.: Клосс Е. М. Никоновский свод и русские летописи XVI—XVII вв.— М., 1980.— С. 157—177; Творогов О. В. Хронограф русский // Словарь книжников и книжности Древней Руси.— Л., 1989.— Вып. 2, ч. 2: Вторая пол. XIV—XVI в.— С. 501—502). Отже, "друга" редакція Українського хронографа є, власне кажучи, першою, старшою його редакцією. Друга редакція цієї пам'ятки — це відомий "Літопис (або Хронограф) Леонія Боболинського".

²⁹ Див.: М ы ц ы к Ю. А. Украинские летописи...— С. 31—35; А п а н о в и ч Е. А. Рукописная светская книга на Украине XVII в.: (Исторические зборники).— К., 1982.

IV, № 688), Московським (РГАДА, ф. 196, № 1638) та Київським (ЦНБ НАН України, ІР, ф. 1, № 171), на який спиратимемося в наших студіях.

Неодноразово висловлювано думку про те, що список ЦНБ НАН України № 171 найдавніший у групі — його створено в 1632—1648 рр.³⁰ Такий висновок ґрунтувався на іменуванні короля Владислава IV “нинішнім” та на тій обставині, що остання дата хронографа — дата смерті Януша Острозького, 1620 р.³¹ Однак, цілком можливо, ці висновки стосуються не власне списку ЦНБ НАН України, № 171, а його протографа, оскільки паперові знаки рукопису — марка паперового млина Вайденмюлле у Фрайбургі (фігури дами і кавалера, напис ALLEMODEPAPIR) близькі до № 13 (1674—1676 рр.) та 14 (1680 р.) в Е. Лауцявічоса³². Філігрань на незаповнених аркушах, вклесніх спереду, — знак тієї ж фірми (однак кавалер — з мушкетом), марка ALLEMODPAPIR точних аналогій не має. Таким чином, список ЦНБ НАН України, № 171 було переписано в Києві на зламі 70—80-х рр. XVII ст. із нині втраченого оригіналу.

Те, що укладач хронографа користувався саме перекладом, а не оригіналом, засвідчують у хронографі ті ж таки вставки із С1 (часто з посиланнями на М. Стрийковського), які вже до того містилися у Лаз. 48. Пор.:

“А потом обудвох братов ~~кнжат~~
Осколда и Дира тут же перед собою
казал позабиват их, и казал нести
на гору. И погребоша их. Которое
и тепер
урочище называется, где ест двор
Олгин. На той могилѣ потом Олга
княгиня ~~стая~~ поставила церков
стѣс Николы. А Дирова могила
за стою Ириною церковю. И так
Олег опановал Киев”.

(ЦНБ НАН України, № 171, арк. 455 зв.)

“Казал позабиват их, и казал
их нести на гору и погребоша,
еж ~~ннѣ~~ называется
урочище Игорское, идѣже
ест двор Олминъ. На тои
могиле Олма постави ~~прѣк~~
~~стого~~ Николу. А Дирова
могила за стою Ириною”.
(Арк. 106 зв.)

До цього місця, очевидно, потрібний історіографічний коментар. Власне тут у хронографі під час переписування тексту перекладу М. Стрийковського сталася та помилка — ім'я Олми замінено Ольгою,— яка, будучи з хронографа перенесена до “Синопсиса” (про що далі), породила у XVII—XX ст. цілу історіографічну традицію доказів первинності саме такого читання “Синопсиса”, нібито заснованого на невідомих нам літописних, мало не київського періоду джерелах.

³⁰ Мыцык Ю. А. Украинские летописи... — С. 32; Князьков Ю. П. Некоторые вопросы... — С. 78.

³¹ Князьков Ю. П. Некоторые вопросы... — С. 78.

³² Lausēvicius E. Popierius Lietuvōje. XV—XVIII.— Vilnius, 1967. У Німецчині папір цієї фабрики використовували, починаючи з 50-х рр. XVII ст. (див.: Monumenta Chartae Papuriaeae historiam illustrantia.— Vol. 5.— Р. 81). Судячи з даних Е. Лауцявічоса, папір з цією маркою поширеній у Литві та на Україні з другої половини XVII ст., а переважно — з кінця 60 — початку 70-х рр. Так, він використаний у виданні Тріодіона (Чернігів, 1685) та Альфабета (Чернігів, 1681).

Продовжимо порівняння:

"Князь Игорь на древляны данъ вели-
кую и незносную взложилъ, билшую,
ниж Олегъ, опекунъ его. **Мѣлъ** теж
Игорь гетмана именемъ Свенделда,
который примусилъ угличи и, под-
бивши подъ голдъ свой, возложилъ
на нихъ Игорь данъ. А далъ ихъ въ моцъ
Свенделдови, гетманови своему. И
поддался былъ Игореви **Пересѣченъ**
замокъ, подъ которымъ Игорь около
трехъ (въ текстѣ пропускъ слова.— Авт.)
стоячи, добылъ его, ачъ былъ моценъ.
Сѣдили тые угличи надъ Днепромъ
внизъ, потомъ за Днестръ перексели-
лися, и тамъ осѣли, где ся тежъ своимъ
назвискомъ угличанами назвали. А
Игорь далъ данъ древлянскую **Свен-**
делдови. Той биралъ на нихъ зъ дыму
по чорной куници, то естъ шерстью".
(Арк. 456 зв.)

"То рекши **Дхомъ Стымъ** третегъ дня
умерла. Плакалъ по ней сынъ еи
Свѧтославъ, внукове еи и вси люди.
Несли ю и поховали на мѣстѣ, где
была приказала. А не казала надъ
собою чинити тризыны, бо мѣла пре-
звитера, который погребль и поми-
налъ еи. Которой потомъ кости Воло-
димеръ, внукъ еи, по крещении своему
за стые поднеслы".
(Арк. 459 зв.)

Повна довіра укладача хронографа до перекладу "Хроніки..." М. Стрийковського призводить інколи до кур'озів. Так, доводячи давність православ'я на руськихъ земляхъ, вінъ пише: "Ачъ то Стрийковский пише, же мѣла потаемне ѿщенника, але нашъ кройникар руский Несторъ, за-
конникъ Печерский, который мало не былъ тозъ самовидецъ..." (арк. 459) (і далі переказує Житіє Ольги въ редакції Степенної книги, а не "Нестора"). Цитоване місце про Ольжиного священика насправді є однією зъ вставокъ у Лаз. 48 ізъ С1.

Використання тексту Лаз. 48 помітне і въ оповіді про смерть Свѧтослава та початокъ княжиння Яropolка:

"Было то межи порогами, недалеко
отъ Бѣлобережья. Тамъ же поражоный
и пойманый естъ. Поймал его князъ
печенезкий именемъ Куроай. Казалъ
ему голову утятъ, а зо лба его далъ
чару уробитъ, и оправиши ю золо-

"Мѣлъ Игорь воеводу именемъ
Свенделда, и примучий углици, и возложи на нихъ
Игорь данъ и далъ ихъ въ моцъ
Свенделду. Не поддался
былъ Игорю одинъ градъ именемъ
Пересѣченъ. И стоялъ
Игорь около его три лѣта
и взялъ его.

Седѣли углици по Днепру
внизъ, потомъ пришли вои
Днѣстръ и сѣли тамъ. Далъ
Игорь данъ древлянскую
Свенделду. Биралъ на нихъ зъ
думу по чорной куници".
(Арк. 107 зв.)

"Плакас по ней снѣ ея Сто-
славъ и внуци ея и людия, и
несоша ю, и погребоша на
мѣстѣ, идже бѣ заповедала.
И не повелѣ творити надъ со-
бою тризыны, бо въ тайне мѣла
презвитера, который по-
грѣбъ еи".

(Арк. 111 зв.— 112)

"Было то межи порогами,
недалеко отъ Бѣло Бережья.
Въ лѣтъ **СУП.** Было всѣхъ лѣтъ
книжения Стославля Є и О лѣтъ".

том, завжди, коли хотіл бути преречоний Куриай доброю мысли, з тої чари пивал, визнаваючи добрую славу з своєї звитезства і пам'яті. **А** было всес книженя Св'ятославовог **КИ** літеть. **Д**іялося то року **ЦОВА**.

Княжене Ярополка Св'ятославича на Київській столиці.

Року от народеня Гднег ЦОВА.
Почал книжити в Києве і всей
России Ярополкъ Св'ятославович,
у которог был гетман
именем Блуд, а той
здрайца пна своег".
(Арк. 460 зв.— 461)

Як бачимо, укладач хронографа лише замінив явно помилкову цифру Ӧ (80) в роках княжиння Святослава на цілком логічну (і правильну) — Й (8).

У ЦНБ НАН України, № 171 пропущено повідомлення Лаз. 48 про вбивство Люта Свенельдича, однак в епізоді розшукув тіла цього князя знову ж таки знаходимо вставку із С1, яка є і в Лаз. 48:

"Казал его Ярополкъ до себе присти и рекль до Свенделда: Гляды.., Свенделде, ото ж того с хотъл. Потом поховано во Вручом. И до сег часу ест могила его".
(Арк. 461)

Перенесено до хронографа і заголовок Лаз. 48 про початок княжиння в Києві Володимира Святославича (ЦНБ НАН України, № 171, арк. 462; Лаз. 48, арк. 114). Загалом, в опису княжиння цього князя хронограф повністю залежний від тексту Лаз. 48, переносячи нібито з "Хроніки..." М. Стрийковського всі літописні вставки свого джерела. Лише фрагмент про Володимировий вибір вір у тексті (ЦНБ НАН України, № 171) зігноровано — перевагу віддано варіанту власне "Хроніки..." М. Стрийковського. Зазначимо, що в автора хронографа була така можливість вибору, оскільки перекладач Лаз. 48, замінивши текст "Хроніки..." текстом С1, в останній момент виправив становище і вклейв додатковий аркуш з варіантом М. Стрийковського (Лаз. 48, арк. 120). Решту літописних вставок збережено, пор.:

"Зас другий пан радный Варяжско отражал, мовечи: Бежи, книже, до печенег и приведи войско. И не послухал Варяжска, але послухал Блуда и вышол до брата".
(Арк. 462)

"В літко **СУПА**. Почал книжити в Києве Ерополкъ, и был в нег воевода именем Блуд".
(Арк. 113)

"Ото ж того еси хотѣль.
Потом поховано у Воручом,
и до днес могила его".
(Арк. 114)

"Другий пан радный Варяжско отражал, мовечи: Бежи, книже, у печенеги и приведивой. И не послухал Варяжска послухал Блуда".
(Арк. 115)

"Перед тым, низле за жону взял, м'ял сына, и еще была не родила, зосталася Володимеру, и в той час родила сына Святополка. От горного кореня и овош злый. Пре то и отец его не любил, иж от двух отцов: от Ярополка и Володимера".

(Арк. 462)

"Напервый болван велми высокий поставил на пагорку над Буричовим потоком (где знову по крещению стом змуровал церковь стога Василя*). Перуна бога грому, хмар и блискавиц".

(Арк. 462—462 зв.)

"З Рогн'єдою, княжною псковскою, которой отца Рогволда и двух братов забил, посадил тую на Лыбеди, от той сплодил сынов четырох".

(Арк. 462 зв.)

"Ест у мене одын сын меньшии в дому, а з четырма тут еstem, ни-
хто его николи не зборет. От' ди-
тиства его никто его не ударил
николи, только один раз сварился
есмы на нег, а он кожу мял, и з
серца розорвал надвое оную кожу,
А князь то услышавши, рад был
и послал по нег, а кгды привели
его, поведил ему князь все. Он
рекль: Не вѣдаю, если тому могу
досыт учинити. Спробуйте мене,
если тут маete вола яког великом
и дужог. Теды привели ему вола
барзо сроког и моцного. Он казал
вола оног роздражнити. Вложили
на нег желъзо распаленое и пустили.
А коли вол бѣгъ мимо его вели-
ким скудом, он порвал вола за
бок рукою и вырвал кожу з мясом,
нето могль занят рукою. Рекль Воло-
димер: Можешъ боротися з пече-

"...м'ял сына, и еще была не родила, осталася Володимеру и в том час родила сна Святополка. От греховнаго корени и плод золь. Пре то и отец его не любил, иж от двух отцов: от Ярополка и от Володимера".

(Арк. 115)

"...велми высокий поставил на холме виѣ града теремнаг над Буричовом потоком, идѣже паки по крещении и црковь постави Трех Стителей. Там был Перун, албо Поркун..."

(Арк. 115 зв.)

"Посадил тую на Любеди, идѣже ест инѣ селце Предславимо".

(Арк. 116)

"Ест у мене сын меньшии дома, а з четырми вышол. Нихто его николи не зборол от дитинства его и никто его не ударил николи. Только один раз свариломс на него, а он кожу мял, и с серца розорвалъ надвое руками кожу. Кнзъ же слышавше сие, рад быст и послал по нег. И привели его. Кнзъ поведи ему все, и реч: Не вѣдаю, могу ли се сотворити, искусите мя. Не маete ли тут вола великом и силю? И налѣзли ему вола велми сильнаго, и повелъ раздражнити вола и возложити на нег желъзо горячее. И пустили вола, и побѣгъ вол мимо его. Он похватил вола рукою за бок и

* Назву церкви (Трьохсвятительська замість св. Василя), можливо, замінено після повторної звірки з літописом, наприклад, Густинським (ПСРЛ.— Т. 2.— С. 250), сліді якого можна знайти у хронографі. З другого бою, подвійну назву церкви зафіксовано документами ще XVII ст.

гом за здорове мое царське".
(Арк. 463 зв.)

"А Перуна теж преднейшог Бгā казал до конског хвоста увязати и волочи по Буричовом потоку в Днепръ. И приставил ІВ мужов бити его киями, и то чинил не як дерево оное чути могло, але абы се наスマял бѣсови, през которого люди зводили. А коли то чинили, неверныни кияне всюды по нем вголос плакали, поневаж еще были стог крещения не приняли. И, приволокши его ку Днепрови, вкинули в реку. Приказал теж Володимер, абы оног Перуна нигдѣ до берегов не припускали, аж минет Пороги. И так нижей Порогов выкинул его вѣтъръ до однои горы великои, которая Перунъ гора и теперь зовется".

(Арк. 467)

вырвалъ кожу с мясом,
елико занял рукою. Реч ему
Володимер: Можеши боро-
тис с печенью..."
(Арк. 117)

"Перуна, преднейшог Бгā
казал и к конскому фосту
привезати и волочи по Бу-
ручову потоку у Днѣпра. И
приставил ІВ мужей бити
жезлием. Сие же не яко
древу чующу, но на поруга-
ние бѣсу, изъ преліцал члки.
Влекущи его ко Днепру, не-
вѣрные любые плакахуся по
нем, не прияли еще стого
крещения. И привлекши ег
ко Днепру и вринули его в
Днѣпра. И росказал Воло-
димер, если где приплывет
берегу, жебы не припускали,
поки аж проплывет
пороги, тогда покинте его.
И як отпустиша и проплы
сквозе пороги, изверже его
вѣтъръ на берегъ, и быст гора
велика и прослы Перун
гора и до днес".

(Арк. 128—128 зв.)

З Лаз. 48 взяв укладач хронографа й ім'я імператора, за правління якого прийняла хрещення княгиня Ольга,— "Іоан Цимиский" (арк. 459 зв.). Натомість текст Лаз. 48 про похід Володимира на хорватів хронограф нехтує, але занотовує під хибним 996 р. повернення з цього походу (арк. 463).

Отже, наявність у тексті хронографа ЦНБ НАН України, № 171 повідомлень "Хроніки..." М. Стрийковського, ускладнених літописними вставками, безсумнівно підтверджує користування не оригіналом цієї пам'ятки, а текстом перекладу, близьким або навіть тотожним до Лаз. 48.

Однак спробуємо піти далі й довести, що хронограф ЦНБ НАН України, № 171 або його протограф користувалися не просто текстом, а саме рукописом Лаз. 48. Річ у тому, що, як зазначалося раніше, один з редакторів перекладу (згадано, той самий, якому належать літописні запозичення) звірив текст іншого перекладача із С1. Результатом такої звірки виявилася досить значна кількість правок, частину з яких уже наведено. Більшість цих виправлень тексту Лаз. 48 перенесено і до хронографа. Так, у ньому знаходимо правки Лаз. 48: "Вишеслав" (арк. 471 зв.), "Путша, Телец, Яловит" (арк. 469), "Гмуторокань" (арк. 478),

"Ізяслав" замість "Ярослав" (арк. 480) тощо. У наведеному раніше повідомленні про першого митрополита київського в Лаз. 48 ім'я Леонтія, взяте з літопису, закреслено і зверху написано: "Михайла", що й знаходимо у ЦНБ НАН України, № 171: "Взял теды от патриарха Константино Полског Фотия митрополита первог до Киева княз Володимер, именем Михайла, до Нова города архиепископа именем архиепископа (sic!) Херсонянини". На арк. 151 в Лаз. 48 правка: до фрази "Ярослав" теж, хотя том кгвалть одбить, призвал на помоч (в оригіналі стояло — "Якуя Африка", згідно із М. Стрийковським.— Авт.)" Африка (додано — "на".— Авт.), нижче на полі додано — "брата Якуна Слепого", пор. у ЦНБ НАН України, № 171: "Ярослав теж, хотечи том кгвалт отбити, призвал на помоч Якуна Слѣпог, князя варагов" (арк. 478). На арк. 150 зв. перекладач у фразі "Ярославъ Володимирович, внук Святославовъ, правнукъ Игоревъ и Олгинъ, второй единовладца русский христианинъ, по смерти брата Свѣтополка несворожногъ, почал беспечне пановатъ" випустив частину тексту, яку редактор зазначив на полі: [Еди]новладца руский [хрести]янский по смерти [бра]та", що врахував хронограф: "Ярослав Валодимирович, внук Свѣтославовъ, правнукъ Игоревъ и Олгинъ, второй единовладца руский христианинъ, по смерти брата Свѣтополка несворожногъ, почал беспечне пановатъ" (арк. 477 зв.). Приписку щодо Ярославового брата Судислава і його звільнення племінниками (наведена раніше) враховано у хронографії навіть двічі: один раз під роком, який врахував редактор Лаз. 48: "Року #АЛЗ. Брата своеє Судислава, князя Псковскогъ, поймал Ярослав и осадил его до вязана въ порубъ, же часто кром чинил бунты противно брата Ярослава. Который был у вязаню КД роки" (ЦНБ НАН України, № 171, арк. 479); вдруге під 1061 р.: "Того ж теды часу, року #АСА. Намовившися братя, сыны Ярославови, выпустили стрыя своеє Судислава з поруба... А седѣл КД роки" (арк. 480 зв.). На арк. 166 зв. у повідомленні про те, що з обложеного Володимира випущено лише двох князів — Василька та Лазаря (згідно з М. Стрийковським) віправлено на "трьох", а "двох" закреслено й над рядком додано ім'я третього — "Туряка". Знаходимо цю правку врахованою у хронографії: "самых тылко трех: Турака, Василя и Лазаря". Нарешті, укладач хронографа внес і приписку Лаз. 48 про те, що Володимир Мономах збудував міст: "Того ж часу Володимер Мономах великий княз киевский учинил мост през Днѣпръ под Вышгородом мѣстом" (арк. 491).

Отже, можемо впевнено твердити, що переклад "Хроніки..." М. Стрийковського, здійснений у Києві протягом кінця 10-х — початку 20-х рр. XVII ст., ліг в основу дуже важливого для української історіографії цього століття твору — "Руської хроніки", включеної до Українського хронографа старшої редакції.

Можемо вказати на ще одну пам'ятку, мабуть центральну для XVII ст., яка використовує той самий переклад "Хроніки..." М. Стрийковського. Це "Синопсис" Інокентія Гізеля. Звірка "Синопсиса" з перекладом, представленим Лаз. 48, доводить, що саме такий варіант "Хроніки..." використав І. Гізель (хоча згодом у деяких випадках, очевидно, проводилося порівняння також з друкованим оригіналом). Використання "Хроніки..." М. Стрийковського у "Синопсисі" — факт хрестоматійний.

* Як бачимо, хронограф повторив навіть подвійну згадку Лаз. 48 про новгородського архиєпископа, яка там трапилася через спробу узгодити "Хроніку..." М. Стрийковського із С1.

Однак дослідники, аналізуючи "Хроніку...", як джерело "Синопсиса", спираються на її видання польською мовою³³, тоді як є підстави твердити, що твір М. Стрийковського використовувано в "Синопсисі" лише через посередництво хронографа старшої редакції, близького до розглянутого нами списку ЦНБ НАН України, № 171.

Насамперед треба зазначити, що велика кількість літописних вставок у переклад М. Стрийковського ввійшла й до "Синопсиса". Однак це лише ті вставки, які запозичив хронограф. Вставок, яких немає у хронографі (наприклад, про Люта Свенельдича, про вибір вір), немає і в "Синопсисі". Натомість можна вказати текстуальні запозичення вставок про поховання Аскольда і Дира та спорудження церкви св. Миколая на Аскольдовій могилі³⁴; смерть Ольги та її поховання³⁵, смерть і розшуки тіла Олега Святославича³⁶, смерть Святослава³⁷, поставлення ідола Перуна над "Боричовим током"³⁸, епізод із кожум'якою при заснуванні Переяслава³⁹, нарешті опис повалення Перуна і його плавання Дніпром до Перун-гори⁴⁰.

Запозичує "Синопсис" вражовану в хронографі правку Лаз. 48, що стосується місцезнаходження міста Родня — "на оуст Сулы"⁴¹ (у М. Стрийковського — "ріка Юрса"⁴²). Однак не лише "руські вставки", а й самий текст М. Стрийковського передано у "Синопсисі" з явними слідами хронографа, пор.:

"Синопсис"

"Мосохъ, шестый сын
Афетовъ, внук Ноевъ,
толкуется от Еурейска
славенски вытягающій
и розтягающій, от вы-
тягания лука и от раз-
ширенія великих и
множественных наро-
довъ".
(С. 154—155)

Хронограф

"Мосохъ розумѣется
зъ еврейского на сло-
венский вытягающий,
простягающий..., от вы-
теган лука, албо з
розширенія далеких
народовъ".
(Арк. 339 зв.)

Стрийковський

"Mosoch albo Mezech,
rozymie się z hebrejs-
kiego na łacińskie ex-
tendens etc., jako Tile-
mannus Stella wykła-
da, po polsku: wacią-
gajancy i rosciągają-
cy; szósty syn Jafetów,
a wnuk Noego; albo od
wyciągania łuku albo
rozszerszania dakekich i
przedłużonych granic
nazwany".
(S. 19)

³³ Див., наприклад, найостанніший огляд джерел "Синопсиса" X. Pote: Sinopsis, Kiev 1681 / Facsimile mit einer Einleitung von H. Rothe.— Köln; Wien, 1983.— S. 73 (Bausteine zur Geschichtslehre der Literatur bei den Slaven; Bd. 17).

³⁴ Sinopsis...— S. 169—170. Тут і далі усі посилання на текст "Синопсиса" подаються за фототипічним виданням Х. Поте.

³⁵ Ibid.— S. 183.

³⁶ Ibid.— S. 185.

³⁷ Ibid.— S. 186.

³⁸ Ibid.— S. 191.

³⁹ Ibid.— S. 201—202.

⁴⁰ Ibid.— S. 222—223.

⁴¹ Ibid.— S. 189.

⁴² Stryjkowski M. Kronika...— S. 125.

"Древніи Россейскіе кїзи сыномъ своимъ имена припрязающе къ славѣ даюху: яко ж Святослав, сѣреч стую снабдѣваяй славу, или Свѣтослав, свѣтляйся славою, Ярославъ, яряся за славу, Мстислав, мстяся о славѣ, Мечиславъ, яко славен бѣ от меча и прочая симъ подобная".

(С. 148)

"...злучене зъ славою, яко Свѣтослав, Ярославъ, Предславъ, Бориславъ, Выробиславъ, то естъ который самъ собѣ своею дѣлностию славу вырозилъ, Мстиславъ, который выимуєтъся за славу, Станиславъ, становящий собѣ славу, Мечиславъ, от меча славный".
(Арк. 444 зв.)

"...złączone i złożone z sławą, jako Swentosław, Przemisław, Stosław, Borisław, Pręsław, Wyrobisław, to jest, który sobie samą swą działalnością sławę wyrobili; Imisław, który się ima za sławę Stanisław, stanowiący sławę, Dzwisław, Mieczisław,— od miecza sławny, Zaliśław, Władisław, Jarosław, Bretisław, Mirosław, Dobrosław, Przybysław, Zaśław, Bolesław".

(S. 102)

"Тогда патріарх Циріградскій Поліевктъ, а по свидитеству лѣтописца Зонары Феофилактъ, поучивши юношество вѣрѣ христіянской, окрести съ многими россійскими бояры. Сам же кесарь по прошенню быстъ еи восприемникъ или отцъ духовный, дано ей имя Елена по подобію первыя прищи греческия Елены".

(С. 179—180)

"Блгвенна бо еси въ женах россійскихъ, блжити тя будутъ вси роды россійскии въ послѣдннем родѣ и въ внукахъ твоихъ".

(С. 181)

"Научилъ теды еи Поплиектъ патріарха Царигородскаго вѣри християнскои, а потомъ еи зъ многими бояры рускими окрстылъ, а самъ царь Иоанн Цимисхий, яко его просила, былъ отцемъ еи крещенымъ, и дали ей имя Елена, яко першой цесаревої грекої".
(Арк. 458 зв.)

"Naucył ją tedy patriarchy Konstantinopolski w wierze chrześcijańskiej, a potom ją z wiełą bojar ruskich ochrzcił, a sam cesar Jan, jako go prosiła, był ojcem jej chrzesnym z inszemi książęt greckimi, i dał jej imię Helenę, jako i pierwszej cesarowej swojej".
(S. 120)

"Егда убо прідоша къ Владимиру послы отъ царей греческихъ, Ва-

"И блгсвил ю патріарха, мовечи: Блгвенна ты межи невѣстами рускими, або вѣмъ будетъ тебе бгвити всѣ народы руские въ послѣднемъ родѣ твоемъ и во внукахъ твоихъ".

(Арк. 458 зв.)

"...з посрдку себе, а звлаще духовныхъ а велми ученыхъ, мяно-

"Błogosławionaś ty między niewiaстami ruskimi, abowiem cię będą błogosławić synowie Ruscy w poślednim rodzaju wnuków twoich".
(S. 120)

"...postał z nimi patriarcha i Konstantin cesar Kira albo Cirussa, phi-

силія и Константина, Кириль Фелософъ с протчими".
(С. 206)

"Въдаде ему въ даръ запону велику златоткану, от тех же кесарей греческих и от патриархи присланну, на ней же бѣ хитростнѣ изображен страшный суд Бжай".
(С. 206—207)

вите Кирила Философа з іншими нѣкоторыми выбравши послали, которые до Володимера приехавши..."
(Арк. 464 зв.)

"И дал цару Володимерови за упоминок завѣсу великую золотую, от цесаров своих и от патриархи присланную, на которой были мистерне выгравтованы страшный суд Бжай".
(Арк. 464 зв.)

losofa, Greka, męża uconego który przyjachawszy do Włodimira..."
(S. 129)

"A potym mü oddał za upominek zaponę welką złotą od cesarzów swoich i od patriarchów na której był misterne wyryty straszny sąd ostateczny Boży".
(S. 129)

Використання в "Синопсисі" тексту М. Стрийковського в тому вигляді, у якому він представлений у хронографії ЦНБ НАН України, № 171, спонукає звернути найпильнішу увагу на "Руську хроніку" хронографа як безпосереднє і, очевидно, основне джерело "Синопсиса". Автор "Синопсиса" самостійно не компілював цитати з "Хроніки..." М. Стрийковського⁴³, більшу частину цієї роботи вже виконав його попередник: обсяг цитувань "Хроніки..." М. Стрийковського у "Синопсисі" не перевищує вибірки з М. Стрийковського у хронографії⁴⁴.

Користування хронографом можна простежити у "Синопсисі" й на текстах, які не стосуються "Хроніки..." М. Стрийковського. Навідемо лише кілька прикладів.

Так, із хронографа запозичує "Синопсис" опис плюндрування монголами Печерського монастиря:

"...Нечестиві варвари овнами, или таранами стѣні каменныя монастырскія столкши, и до основания скучивши, въ ступу обитель внідоша людей всякого чина посѣкоша, иныхъ плѣниша, и самую нбси подобную Црквъ прѣстяя Бѣ Печерскую оскверниша, отъ всего украшенія обнажиша, и крѣсть з

"To все Батыи злупиеши, казал порохи под верх церкви подточили, которую теды разметали, в пол церкви по самые окна, а олтара верхъ по самы персы Пречистой Богородици, и образ збили; на остаток которые были около манастира, мури вси потолкли и розвалляли, и ввес монастыр

⁴³ Вправність у скороченні тексту "Хроніки..." М. Стрийковського відзначав як особливое достоїнство "Синопсиса" С. Пештич, див.: Пештич С. Л. "Синопсис" как историческое произведение // ТОДРЛ.— М.; Л., 1958.— Т. 15.

⁴⁴ Очевидно, однак, що текст "Синопсиса" перед публікацією звірвали також за друкованим виданням "Хроніки..." М. Стрийковського. Про це, крім помітних спроб наблизитися до точнішої передачі оригіналу, свідчать і посилання, проставлені за виданням 1582 р.

главы црквныя златокованній сняша, а верхъ до полу цркве по окна повеленiemъ проклятаго Батія испровергоша, такожде и верхъ олтара великаго по перси прстыя Бїа избира, и весь монастыръ съ всѣми оукрашеніями и каменными стѣнами до основанія искорениша и разметаша. Яко о том подробну въ древнихъ лѣтописехъ рускихъ обрѣтается. И от того времени преукрашеннія Бжєю славою Дѣви обитель стая Печерская до своего первого бытія невозможе прйти, ибо пїнѣшие строеніе далече разно есть от первого".
(Rothe. S. 277—278)

З хронографа запозичено й похвалу князю Симеонові Олельковичу:

"А сей блговѣрный князь Киевскій Симеон Олельковичъ отнови Великую црквъ Успенія Престыя Бїа Печерскую разоренную и въ запустѣніи сущую от нашествія злочестиваго Батія чрез долгое время, едва не от основанія воздвигши, оукраси ю всякою красотою, и различными шарами выписа, в ней же самъ погребенъ быст в гробници, юже самъ созда".
(S. 358)

Печерскии огнем и мечем обернули виневч".
(ЦНБ НАН України, № 171, ф. 1, № 165, арк. 515 зв.)

"А яко се тепер уже церковъ тая стыя пречстои Богородицы знайдутъ, то уже презъ благочестивыхъ и хтолюбивыхъ князят Слуцкихъ Володимера[...], яко фундаторовъ и ктиоровъ мѣстца тогъ стог монастыра Печерскогъ киевскогъ року 1000 [...] знову ест направлена. Але далеко не такъ, якъ была перве"⁴⁵.

⁴⁵ Це місце у хронографії ЦНБ НАН України, № 171 явно пошкоджене. Тому варто навести аналогічний текст з другої редакції: "И сей кнз киевъский Симеонъ Олельковичъ отнови великую црквъ Успенія Престыя Бїа Печерскую разоренную от Батыя, едва не от основанія воздвигни, украси ю красотою и различными шарами выписа. Року от создания мира 1000 СЦОИ, а от рождества Хства 1400. Въ ней же и сам погребенъ быст въ гробѣ, егоже самъ созда" (ЦНБ НАН України, ІР, ф. 1, № 165, арк. 478 зв.). Це повідомлення у другій редакції повторено двічі, другий раз, правда, у "Литовській" частині: "О направлѣ церкви Печерской. Року 1470. Той благочестивый князь Семен Олельковичъ, або Александровичъ, внукъ Володимеровъ, правнукъ Олгерда, великого князя литовскаго, руского и жмойтскаго, продокъ князей Слуцкихъ, будучи княземъ киевскимъ за панованія короля польскаго Казимира Ягайловича, направилъ мало не з самого фундаменту церковъ Успенія Пречистыя Богородицы въ монастырю Печерскомъ въ Киевъ своимъ власнымъ коштомъ и праве панскимъ накладомъ, которая то церковъ презъ Батыя царя татарскаго въ року от сотворенія свѣта 6748, а от рождества Христова 1240 была збурена и розвалена, а отновлена и оправлена есть от того благочестиваго князя Семиона Олельковича по лѣтамъ немалыхъ, то есть по лѣтамъ 226 онаго поганскаго збуреня, который то благочестивый князь и пан побожный отновивши е мурами знову еѣ внутрь казалъ вымалевати отъ верху ажъ до земли и надобне образами святысми украсилъ еѣ, а верхъ церковные оловомъ накрилъ. Въ той же церкви святой и собѣ змуровалъ склепъ обширный, въ которомъ з продкамъ своими положенъ есть" (ПСРЛ—T. 32.— С. 88—89).

З хронографа почерпнув автор “Синопсиса” хибне повідомлення про смерть Марії Всеволодівни та заснування Кирилівського монастиря. З того ж таки джерела, здається, запозичено й пасаж про смерть Батия від руки угорського короля Владислава (у третьому виданні)⁴⁶.

Здається, ніхто не порівнював структуру Українського хронографа зі структурою “Синопсиса”. Таке порівняння засвідчило б їх вражаючу подібність: “Синопсис” в усьому наслідує хронограф (правда, істотно скорочуючи глави й об’єднуючи кілька в одну), а також зберігає назви деяких глав хронографа⁴⁷. “Синопсис”, отже, є послідовним скороченням хронографа (з додачею текстів Густинського літопису). Можливо, це пояснює не тільки особливості композиції “Синопсиса”, які так бентежать дослідників⁴⁸, а й саму назву твору?

⁴⁶ Г. Роте вважає джерелом Никонівський та Воскресенський літописи (*Sinopsis...—S. 123—125*). Переказ цей міститься також у багатьох інших літописах (див.: Лимонов Ю. А. Культурные связи России с европейскими странами в XV—XVII вв.—Л., 1978.—С. 164).

⁴⁷ Пор., наприклад:

- Хронограф.
- “О Мосохе, продке нашем славенском и руском”
- “О назвиску Московском, для чего ся они завут Москвою”
- “Для чего народ наш Русский Русю ест названый”
- “О преславном а столечном и всего народа Русского головном месте Киеве”
- “Плановане на Киеве княжны Олги барзо преважоное”
- “Княжение Светослава Игоровича на Киевской столици”
- “Светослав розделил панства сынам своим”
- “Княжение Ярополка Светославича на Киевской столици”
- “Княжение Володимира Великого Светославовича на Киевской столици и на всей России”
- “Белгород от неприятелей избыл фортелем”
- “О крещению князя Володымера в Кгреции и иных панят руских”
- “О крещению киян и всего народа русского”
- “О крещению 12 сынов Володимировых”
- “О церкви пресвятої Богородици Десятинной в Киеве”

⁴⁸ Пор.: “Як відомо, про що вже не раз зазначалося, історичні події у “Синопсисі” викладені нерівномірно [...] Головні події слов’яноруської історії викладені більш-менш послідовно, хоч і скорочено у порівнянні з літописами, тільки до татаро-монгольського нашестя, власне, до розорення Києва у 1240 р.” (Пештич Л. С. “Синопсис...”—С. 286). Нічого дивного, якраз на цих подіях уривається “Руська хроніка” хронографа, подальша історія Києва викладається у “Хроніці литовській”.

- “Синопсис”
- “О Мосоху, прародителю Славено-rossийском и о племени его”
- “О наречии Москвы народа и царственного нрада”
- “О народе руском или свойственее Российском и о наречии или назвиску его”
- “О преславном верховном и всего народа российского головном граде Киеве и о начале его”
- “О княжении великия княгине Олги на Киеве”
- “О княжении Святослава или Светослава Игоровича в Киеве”
- “О разделении княжений Светослава сыном своим и о смерти его”
- “О княжении Ярополка Светославича в Киеве”
- “О княжении великого князя Владимира Светославича в Киеве и в всей России и о самодержавствии его”
- “О Белгороде, како Киселем от осады свободился”
- “О крещении Владимира и о браце его”
- “О крещении всего народа Киевского и всяя России”
- “О крещених сынов Владимировых”
- “О церкви пресвятыя Богородици Десятинной в Киеве”

Oleksiy TOLOCHKO

THE UKRAINIAN TRANSLATION OF MACIEJ STRYJKOWSKI'S CHRONICLE,
FROM O. LAZAREVSKYI'S COLLECTION, AND THE KYIV HISTORIOGRAPHIC
WRITINGS OF THE 17TH CENTURY (THE UKRAINIAN CHRONOGRAPHY
AND THE SYNOPSIS)

The first and the only known Ukrainian translation of M. Stryjkowski's Chronicle is being analysed, with special attention given to its additional annalistic interpolations. This work, together with the chronological part of the vast body of Ruthenian and Lithuanian chronicled data to which it belongs, constitutes the basis of the Ukrainian Chronography of the Earlier Edition (i. e. of its "Ruthenian" part). The comparative textual analysis of the Ukrainian Chronography has shown a connection between the translation in question and the Synopsis, as well as a striking resemblance in their subject matter.